

*Приваліхіна А. І.,**аспірант**Університету митної справи та фінансів*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

Анотація. У статті проаналізовано нормативно-правове забезпечення інформатизації діяльності суду. Відзначено, що стратегія розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у судах має враховувати вимоги та очікування судової системи. Порядок прийняття рішень має здійснюватись із урахуванням таких принципів-цілей: контекстуалізація, рентабельність, швидкість правосуддя, якість здійснення правосуддя та якість надання судових послуг, уніфікованість судових послуг, прозорість процедур, перевірка рішень, розстановка кадрів, керування робочим навантаженням персоналу – більш ефективний розподіл і контроль робочого навантаження серед працівників і належне кадрове забезпечення для виконання конкретних завдань, простота й стандартизованість систем, відповідність стандартам та доброчесність.

Наголошено на важливості запровадження електронного судочинства та прийнятого нормативно-правового акту Закону України «Про доступ до судових рішень». У зазначеному законі закріплено відносини щодо забезпечення доступу до судових рішень (рішень, судових наказів, постанов, вироків, ухвал), що ухвалюються судами загальної юрисдикції, та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. За допомогою цього реєстру стало можливим забезпечення вільного доступу всіх зацікавлених осіб до судових рішень з метою реалізації права учасників процесу на оскарження судового рішення.

У роботі обґрунтовано необхідність вивчення зарубіжного досвіду організації й функціонування аналогічних інформаційних систем у системі судоустрою, доведено важливість його врахування у вітчизняній практиці. Встановлено наявність проблем правозастосовного й нормативного характеру, які впливають на належний рівень функціонування електронного судочинства, а також на доступ до можливостей цієї системи широкого кола осіб. Запропоновано заходи, спрямовані на усунення відповідних проблем у зазначеній сфері.

Ключові слова: інформаційні права, інформатизація, електронне судочинство, автоматизована система, електронний суд, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, інформаційні технології.

Постановка проблеми. Проблеми, які виникають у сфері політичного, соціального та культурного життя, почали активно обговорювати на теренах європейських країн після Другої світової війни. Задля вирішення окреслених питань було прийнято рішення про створення нового органу – Ради Європи, діяльність якої мала бути присвячена усуненню порушень та захисту прав людини, вироблення державами-учасницями єдиної правозастосовної практики з зазначених вище питань.

Метою статті є розгляд нормативно-правового забезпечення інформатизації діяльності суду.

Виклад основного матеріалу. Щодо міжнародно-правового забезпечення електронного судочинства першим кроком стало прийняття Рекомендації Rec (2001) 2, норми якої були присвячені побудові та перебудові судових систем і правової інформації в економічний спосіб. Цей документ мав на меті закріпити сприяння інформаційно-комунікаційних технологій функціонуванню судових і юридичних інформаційних систем. У їх основу було покладено Доповідь щодо рентабельності розробки й зміни судових і юридичних інформаційних систем. Зазначена Рекомендація містить дві складові частини: перша – проблеми стратегії розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, друга – керування проєктами.

Стратегія розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у судах має враховувати вимоги та очікування судової системи. Порядок прийняття рішень має здійснюватись із урахуванням наступних принципів-цілей, які закріплено в Рекомендації: контекстуалізація, рентабельність, швидкість правосуддя, якість здійснення правосуддя та якість надання судових послуг, уніфікованість судових послуг, прозорість процедур, перевірка рішень, розстановка кадрів, керування робочим навантаженням персоналу – більш ефективний розподіл і контроль робочого навантаження серед працівників і належне кадрове забезпечення для виконання конкретних завдань, простота й стандартизованість систем, відповідність стандартам та доброчесність.

Наступний документ – Рекомендація Rec (2001) 3, закріпила надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх інформаційних технологій, які були ухвалені Комітетом Міністрів Ради Європи 28 лютого 2001 року [1; 2]. Вона ґрунтується на необхідності доведення державами-членами настанов і керівних принципів до відома осіб і служб, які відповідають за здійснення правосуддя, з урахуванням Рекомендації № R (95) 11 щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах, прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи 11 вересня 1995 року.

Вважаємо, що цей документ окреслює найважливіші складники електронного судочинства, які підлягають імплементації у судовий процес нашої держави. Україна як держава – член Ради Європи не залишалась поза процесами інформатизації загалом і судочинства зокрема. Із урахуванням цього 22 травня 2003 року було прийнято Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», яким і було започатковано електронне судочинство. Дія цього нормативно-правового акту поширюється на відносини, що виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів [3].

Наступним кроком у нормативно-правовому забезпеченні підгрунтя Електронного суду стало прийняття Закону України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року [4]. Зокрема, цим Законом визначено, що електронний цифровий підпис (далі – ЕЦП) за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки).

Важливо, що ЕЦП не може бути визнано недійсним внаслідок того, що він має електронну форму або не ґрунтується на посиленому сертифікаті ключа [5, с. 229–237]. Звертаємо увагу й на те, що електронний документ без ЕЦП визнати доказом у судовій справі досить складно, оскільки вони не відповідають вимогам, що висуваються до такого виду документів.

Зокрема, під час розгляду адміністративних справ основну роль відіграють письмові докази, що пов'язано із особливостями оскарження актів суб'єктів владних повноважень. До таких доказів належать управлінські акти, адміністративні договори, письмові записи тощо, тобто всі документи, в тому числі й електронні, які можуть містити інформацію про ті чи інші обставини справи.

Водночас головною вимогою, якій має відповідати доказ, є його допустимість [6, с. 152–155]. Однією з вимог до електронного документа є ЕЦП, який необхідний для ідентифікації автора та/або підписувача такого документа та для визначення цілісності отриманого акта.

Водночас, як зауважує науковець Р.О. Арсірій, за відсутності статусу електронного документа акт не може бути доказом в адміністративному процесі, що знімає з суду обов'язок його розглядати [7]. Також проблемою є неналежне правове забезпечення, тобто процесуальне законодавство повною мірою не закріплює інструктивний характер використання електронних документів. Але після прийняття Закону України «Про електронну комерцію» ситуація розпочала дещо змінюватися.

Також варто згадати ще один важливий нормативно-правовий акт в аспекті запровадження електронного судочинства в нашій державі – Закон України «Про доступ до судових рішень», який було прийнято 22 грудня 2005 року. В зазначеному нормативно-правовому акті закріплено відносини щодо забезпечення доступу до судових рішень (рішень, судових наказів, постанов, вироків, ухвал), що ухвалюються судами загальної юрисдикції, та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР) [8].

Аналіз закону дає можливість виокремити такі принципи доступу до судових рішень, як універсальність, всеохоплюваність, конфіденційність, відкритість, відповідальність, бюджетне фінансування, державне регулювання та взаємодія [9].

За допомогою ЄДРСР стало можливим забезпечення вільного доступу всіх зацікавлених осіб до судових рішень з метою реалізації права учасників процесу на оскарження судового рішення.

Як самостійний здобуток функціонування ЄДРСР є сприяння забезпеченню однакового застосування норм законодавства судами вищих інстанцій, підвищення якості судових рішень, зменшення навантаження на суди касаційної інстанції, спрощення збору даних для аналізу й узагальнення судової практики та оцінки професійних якостей кожного судді [10, с. 95–99].

Додатковою гарантією функціонування ЄДРСР є ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якою визначено самостійну підставу для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності – несвоєчасне надання суддею копії судового рішення задля її внесення до ЄДРСР.

Значимо, що функціонування ЄДРСР стало однією зі сходинок до становлення та розвитку електронного судочинства, але попри це, виникало безліч проблем у його роботі, одна з яких пов'язана із його наповненням та включенням всіх без винятку судових рішень.

Також відкритим залишається питання щодо включення до ЄДРСР рішень, які були ухвалені судами Автономної Республіки Крим після 16 березня 2014 року та судами Донецької і Луганської областей, що перебували у зоні проведення АТО (зараз ООС) на тимчасово невідконтрольних Україні територіях.

Щодо нормативно-правового забезпечення впровадження електронного судочинства, то потрібно звернути увагу на Рекомендацію Рес (2009) 1 Комітету міністрів державам – учасницям Ради Європи з електронної демократії від 18 лютого 2009 року. У цій Рекомендації під електронним судочинством розуміється використання інформаційно-комунікаційних технологій у реалізації права на правосуддя усіма заінтересованими сторонами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема для приватних осіб і підприємств. Електронне судочинство включає в себе електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до інформації судового характеру. Судова влада є ключовим компонентом демократії, електронне судочинство є найважливішою рисою електронної демократії, а його головна мета полягає в підвищенні ефективності судової системи та якості здійснення правосуддя [11, с. 53].

У 2011 році розпочато функціонування Єдиної бази даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень (Єдина база даних (далі – ЄБД)). Функції держателя ЄБД відповідно до Положення про ЄБД, затвердженого постановою Кабінетом Міністрів України від 5 січня 2011 року № 5, виконує Державна судова адміністрація України, яка забезпечує ведення цієї бази [12]. Ефективне функціонування ЄБД сприятиме економії коштів державного бюджету, що витрачаються судами на поштові відправлення.

У 2012 році Державною судовою адміністрацією України запроваджено пілотний проєкт з обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу («Електронний суд»). Електронний суд – це інформаційно-телекомунікаційна система судів, яка спрямована на забезпечення прозорості та відкритості системи правосуддя в Україні, підвищення інформованості суспільства про діяльність судів. Стратегічною ціллю розвитку інформаційно-телекомунікаційної системи судів визначено забезпечення безперервності судового процесу з використанням новітніх інформаційних технологій, організація повного циклу електронного документообігу в судовій системі (від підготовки до підписання та відправлення документів сторонам судового процесу, іншим судам та державним органам і установам).

Крім того, розвиток Єдиної судової інформаційної системи в Україні полегшить та прискорить процес документообігу між судами і учасниками судового процесу, зменшить ризики втрати документів, зведе до мінімуму можливість пропуску строків учинення процесуальних дій і судових засідань. Перехід до електронного судочинства вимагає комплексного підходу до вирішення супутніх цьому процесу проблем і значних фінансових витрат, які у майбутньому мають дати результат у вигляді економії коштів. Тому Україна як держава, яка поставила за мету відповідати світовим та європейським стандартам

здійснення судочинства та забезпечення права громадян на доступне правосуддя, не може стояти осторонь процесів інформатизації, які поступово проявляються у кожній сфері діяльності людини та суспільства.

Так, згідно з наказом Державної судової адміністрації України «Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу» від 31 травня 2013 року № 72, проєкт «Електронний суд» впроваджено у всіх місцевих та апеляційних судах загальної юрисдикції з 17 червня 2013 року [13].

Також зауважимо, що Вищим адміністративним судом України видано окремих наказ, яким врегульовано питання реалізації проєкту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу [14]. Крім проєкту «Електронний суд», із метою запровадження електронного судочинства також погоджено Концепцію галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи.

Реалізацією комплексного підходу щодо вирішення питання запровадження електронного судочинства у судовій системі необхідно вважати прийняття Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи (Концепція галузевої програми інформатизації) з метою створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією про діяльність судів шляхом широкого використання інформаційних технологій та на виконання законів України «Про судову систему і статус суддів», «Про доступ до судових рішень», «Про Національну програму інформатизації», Положення про Єдину судову інформаційну систему України, погодженого рішенням Ради суддів України від 25 грудня 2009 року № 106, Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30, забезпечення відкритості, організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи одним із пріоритетних напрямів завдань Державної судової адміністрації України визначено здійснення заходів з реалізації державної політики в сфері інформатизації.

На нашу думку, Концепцію галузевої інформатизації на 2013–2015 роки необхідно оцінити позитивно, оскільки реалізація відповідних заходів є такою, що відповідає пріоритетним напрямкам державної політики у сфері інформатизації, сучасному стану, тенденціям розвитку інформатизації та Концепції Національної програми інформатизації.

Вищенаведене спонукає до вирішення таких завдань:

- 1) скорочення строків розгляду судових справ та підвищення доступу до правосуддя на основі використання новітніх інформаційних технологій;
- 2) повний перехід до електронного документообігу в судах, підвищення ефективності процесів судового діловодства, обробки даних судової статистики;
- 3) швидкість та точність прийняття судових рішень;
- 4) підвищення оперативності інформаційної взаємодії судів та державних органів і установ;
- 5) комплексне забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформації в єдиній судовій інформаційній системі;
- 6) модернізація та розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури судів;

7) підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату із застосуванням новітніх інформаційних технологій.

Для вирішення поставлених завдань у Концепції галузевої програми інформатизації викладено структуру Єдиної судової інформаційної системи України.

Загалом реалізація Концепції галузевої інформатизації передбачає три етапи. Одним із новітніх фундаментальних нормативно-правових актів концептуального спрямування є Стратегія реформування судочинства, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 (далі – Стратегія) [15], відповідно до якої встановлено пріоритети реформування судової влади – системи судочинства, судочинства та суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів та впровадження електронного судочинства.

Варто звернути увагу й на затвердження Радою суддів України Стратегічного плану розвитку судової влади України на 2013–2015 роки, в якому одним із стратегічних завдань визначено інноваційне використання технологій та вдосконалення судових процедур [16].

Для вирішення цього завдання запропоновано суддям підвищувати свій професійний рівень та покращувати якість здійснення правосуддя шляхом впровадження сучасних технологій, розробки та застосування систем уніфікованого автоматизованого діловодства.

Першочерговими завданнями, що стоять перед судовою владою щодо підвищення продуктивності роботи судів та якості здійснення правосуддя, зокрема через розробку та уніфіковане використання сучасних технологій, визначені наступні:

- 1) визначити показники ефективності роботи суду, відобразити їх у статистичній звітності, проаналізувати процедури діловодства, описавши процеси та порядок роботи з документами, в разі необхідності удосконалити їх;
- 2) забезпечити відповідність програмного забезпечення удосконаленим процедурам роботи з документами та забезпечити інтеграцію програмних продуктів, які використовуються в судовій системі;
- 3) розробити План інформатизації судів, який визначив би, зокрема, принципи, стандарти, часові рамки та бюджетні розрахунки, необхідні для функціонування єдиної судової інформаційної системи;
- 4) удосконалити програмне забезпечення автоматизованої системи діловодства в судах та забезпечити системний контроль за її функціонуванням.

Також суттєвим кроком до запровадження електронного судочинства стало затвердження XII (позачерговим) з'їздом суддів України Стратегії розвитку судової влади України на 2015–2019 роки [17]. У зазначеній Стратегії окремим напрямом передбачено вирішення двох основних стратегічних питань – доступ до правосуддя та використання інноваційних технологій задля поліпшення судового процесу.

Зусилля щодо впровадження можливостей електронного судочинства необхідно спрямувати на вдосконалення внутрішніх (системи управління судовими справами) і зовнішніх (сайтах) інформаційних систем судів. Також ці зусилля мають бути спрямовані на підвищення взаємодії між цими інформаційними

системами та інформаційними системами інших органів у сфері юстиції. Передбачалося, що судді отримають можливість ефективно розпоряджатися ресурсами та підвищувати свою продуктивність, одночасно вирівнюючи баланс між роботою та особистим життям. Крім зазначених нормативно-правових актів, Державною судовою адміністрацією України прийнято ряд документів інструктивного характеру, серед яких Інструкція про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) [20], Інструкція про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження) [21] та розроблено Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 [22], а також низку технічних вимог до комп'ютерної техніки, оргобладнання і програмного забезпечення електронного судочинства.

Висновки. Отже, впровадження на рівні низки досліджених концептуальних документів та підзаконних нормативно-правових актів електронного судочинства передбачає реалізацію комплексного та індивідуалізованого підходу до надання державних судових послуг користувачам. У такому розумінні «Електронний суд» як складник загальнодержавного електронного урядування є шляхом до покращення доступу до правосуддя, підвищення його оперативності, дотримання розумних строків розгляду справ.

Література:

1. Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб: від 28 лютого 2001 року / Комітет Міністрів Ради Європи. Окреме видання. 16 с.
2. Рекомендація № R (2000) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій: від 28 лютого 2001 року / Комітет Міністрів Ради Європи. Окреме видання. 2 с.
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року / *Верховна Рада України*. Офіц. вид. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.
4. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 травня 2003 року / *Верховна Рада України*. Офіц. вид. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 276.
5. Кольбашенко Д.А. Електронний цифровий підпис. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2014. № 2 (285). С. 229–237.
6. Калмикова Я.С. Належність та допустимість доказів в адміністративному судочинстві. Юридична осінь 2012 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (13 листоп. 2012 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. С. 152–155.
7. Арсірій Р.О. Електронний документообіг у суді / Р.О. Арсірій. URL: http://zib.com.ua/ua/119060-lektronniy_dokument_bez_cifrovogo_pidpisu_ne_mozhe_buti_dok.html.
8. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 року / *Верховна Рада України*. Офіц. вид. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128.
9. Соляник А. Без внесення не исполняют. Об изменениях, касающихся Единого госреестра судебных решений. *Юридическая практика*. 21 жовтня 2008 року. № 43 (565).
10. Сопільник Р.Л. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 7. С. 95–99.
11. Riley T.B. *Electronic Governance & Electronic Democracy* / T.B. Riley. SI I Publishing, 2010. P. 47–55.
12. Про затвердження Єдиної бази даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень: постановка Кабінету Міністрів України від 5 січня 2011 року № 5 / Кабінет Міністрів України. Офіц. вид. *Урядовий кур'єр*. 18.01.2011. № 8.
13. Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу: наказ Державної судової адміністрації України від 31 травня 2013 року № 72 / Державна судова адміністрація України. Офіц. вид. URL: http://kt.dn.court.gov.ua/sud0528/n_akt/n_72/.
14. Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу: наказ Голови Вищого адміністративного суду України від 20 січня 2015 року № 3 / Вищий адміністративний суд України. Окреме вид. 4 с.
15. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 / Президент України. Офіц. вид. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 13. Стр. 33. Стаття 864.
16. Стратегічний план розвитку судової влади на 2013-2015 роки: затверджений рішенням Ради суддів України від 21 грудня 2012 року № 43 / Рада суддів України. Окреме вид. 16 с.
17. Про Стратегію розвитку судової влади України на 2015-2019 роки: Рішення XII (позачергового) з'їзду суддів України від 24 вересня 2014 року / З'їзд суддів України. Окреме вид. 25 с. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/strategij%282%29.pdf>.
18. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання): наказ Державної судової адміністрації України від 20 вересня 2012 року № 108 / Державна судова адміністрація України. Окреме вид. 11 с.
19. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження): наказ Державної судової адміністрації України від 15 листопада 2012 року № 155 / Державна судова адміністрація України. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1552012/>.
20. Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду: рішення Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 / Рада суддів України. URL: <http://court.gov.ua/969076/polozhenniapasds/>.
21. Сердюк Л.Р. Нормативно-правове забезпечення впровадження електронного судочинства в Україні. *Молодий вчений*. № 3(30). 2016. С. 500–505.

Privalikhina A. Legal basics of judiciary informatization implementation

Summary. The article analyzes the legal basics for informatization of judiciary. It is noted that the strategy on the development of information and communication technologies in the courts should take into account the requirements and expectations of the judicial system. The decision-making process should take into account the following principles-objectives: contextualization, profitability, speed of justice, quality of justice and quality of judicial services, unification of judicial services, transparency, verification of decisions, staffing and workload management (more efficient distribution and control of the workload among employees and adequate HR policy to perform specific tasks), simplicity and standardization of systems, compliance with standards and integrity.

Emphasized the importance of the introduction of digital judiciary and implementation of the adopted Law of Ukraine “On access to court decisions”. This Law establishes relations

on ensuring access to court decisions (decisions, court orders, rulings, judgments etc.) adopted by courts of general jurisdiction, and maintaining the Unified State Register of Court Decisions. Based on this register it became possible to ensure free access of all interested persons to court decisions in order to fulfill the right of process participants to appeal the court decision.

The paper substantiates the need to study foreign experience on the organization and functioning of similar information systems in the judiciary, proves the importance

of its consideration in domestic practice. Identified the existence of legal enforcement and regulatory problems, which affect the proper level of digital judiciary functioning, as well as the access to the system's capabilities for a wide range of people. Measures aimed at eliminating the relevant problems in this area are proposed.

Key words: information rights, informatization, digital judiciary, automatic system, digital court, Unified judiciary information and telecommunication system, information technologies.